כיתה ז' | גמרא | שיעור 2 מתוך 4 | 45 דק' | שבת כא ע"ב, כג ע"א

חמ"ד: בתכנית הגמרא לכיתה ז' (אפשרות ב) נלמדות סוגיות חנוכה במסכת שבת, דף כא ע"א–כג ע"ב. ממלכתי: אין חובת גמרא בתכנית; אפשר ללמד כהעשרה לקראת חנוכה.

"עד שתכלה רגל מן השוק": מתי ומי מדליקים

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יזהו בגמרא מבנה של קושיה ותירוץ ("ורמינהו", "מאי לאו", "לא").
- התלמידים יסבירו את שני התירוצים לשאלה "וכבתה אין זקוק לה?".
- התלמידים יסבירו מה פירוש "עד שתכלה רגל מן השוק" בעזרת רש"י, ולמה הזמן הזה מתאים לנר חנוכה.
- התלמידים יסבירו את הנימוק של רבי יהושע בן לוי לחיוב נשים: "שאף הן היו באותו הנס".

❓ השאלה הגדולה של היחידה

למי נועד נר חנוכה: להאיר לי, או לפרסם את הנס לאחרים?

בכל שיעור נמצא בגמרא תשובה חלקית: איזה שמן, מתי ועד מתי, איזו ברכה ומה קודם למה. בשיעור האחרון כל תלמיד יכתוב תשובה משלו, עם ראיה מהסוגיה.

🧪 פתיחה: מתי הכי כדאי לתלות מודעה?

שואלים: **אם רוצים שכמה שיותר אנשים יראו מודעה בחלון, באיזו שעה כדאי שהיא תהיה מוארת?**
התלמידים מציעים שעות ומנמקים. רושמים על הלוח "מתי אנשים ברחוב?". (4 דקות)

📖 הסבר למורה

בשיעור הקודם שמענו את רב: "כבתה אין זקוק לה". הגמרא מקשה עליו מברייתא: "מצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק". אם יש זמן מוגדר למצווה, אולי אם הנר כבה בתוך הזמן צריך להדליק שוב? הגמרא עונה בשתי דרכים: (1) הזמן הוא הזמן שבו אפשר להדליק, אם עוד לא הדליק; (2) הזמן הוא השיעור, כמה שמן צריך לשים בנר (רש"י: "שיהא בה שמן כשיעור הזה, ומיהו אם כבתה אין זקוק לה").

"עד שתכלה רגל מן השוק": רש"י מסביר שהתרמודאים היו מוכרי עצים דקים שנשארו בשוק עד שאחרוני האנשים הלכו הביתה. כלומר, עד שהרחוב מתרוקן. מכאן אפשר להבין (פירוש שלנו) שזמן הנר קשור לאנשים שעוברים ברחוב, כלומר לפרסום הנס. זה מתחבר לשאלה הגדולה של היחידה.

בדף כג ע"א הגמרא קובעת ש"הדלקה עושה מצוה": המצווה היא ההדלקה עצמה, ולכן ההדלקה צריכה להיעשות בידי מי שחייב במצוות. מיד אחר כך: נשים חייבות בנר חנוכה "שאף הן היו באותו הנס". רש"י

מסביר שהגזרה פגעה גם בנשים, ושהנס נעשה גם "על יד אשה". כדאי שהמורה תקרא את רש"י המלא לפני השיעור ותחליט איך להציג אותו לכיתה.

את ההמשך הישיר של הסוגיה בדף כא ע"ב ("נר איש וביתו", המהדרין, בית שמאי ובית הלל, וההנחה "על פתח ביתו מבחוץ") כבר לימדנו ביחידת חנוכה, ואין צורך לחזור עליו כאן: חגים, יחידה 7, שיעור 2. אפשר לשלב את שני השיעורים ברצף.

📜 המקור (הגמרא מתוך ספריא, מהדורת William Davidson המנוקדת; רש"י מתוך ספריא, דפוס וילנא)

מילים קשות: **וּרְמִינְהוּ** = ומקשים (משווים מקור אחר שסותר); **מַאי לָאו** = האם לא? (הגמרא מציעה הבנה, ואחר כך דוחה אותה: "לָא"); **הֲדַר מַדְלֵיק** = חוזר ומדליק; **אִי נָמֵי** = או גם, אפשרות אחרת; **שִׁיעוּרַהּ** = הכמות שלה; **וְעַד כַּמָּה** = ועד מתי.

גמרא, שבת כא ע"ב: קושיה ושני תירוצים

וְכָבְתָה אֵין זָקוּק לָהּ? וּרְמִינְהוּ: מְצָוָתָהּ מִשֶּׁתִּשְׁקַע הַחַמָּה עַד שֶׁתִּכְלֶה רֶגֶל מִן הַשּׁוּק. מַאי לָאו, דְּאִי כָּבְתָה הֲדַר מַדְלֵיק לָהּ! לָא, דְּאִי לָא אַדְלֵיק — מַדְלֵיק. וְאִי נָמֵי לְשִׁיעוּרַהּ.

🔤 **תרגום חופשי שלנו (לא נוסח הגמרא):** ו"אם כבתה אין זקוק לה"? והרי יש מקור שסותר: מצוות הנר היא משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק. האם לא הכוונה שאם כבתה, חוזר ומדליק אותה? לא. הכוונה שאם עוד לא הדליק, הוא מדליק (עד הזמן הזה). או אפשרות אחרת: הכוונה לשיעור, שיהיה בנר שמן לזמן הזה.

גמרא, שבת כא ע"ב: עד מתי?

עַד שֶׁתִּכְלֶה רֶגֶל מִן הַשּׁוּק. וְעַד כַּמָּה? אָמַר רַבָּה בַּר בַּר חָנָה אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן: עַד דְּכָלְיָא רִיגְלָא דְּתַרְמוֹדָאֵי.

🔤 **תרגום חופשי שלנו (לא נוסח הגמרא):** "עד שתכלה רגל מן השוק". ועד כמה (עד מתי) זה? אמר רבה בר בר חנה בשם רבי יוחנן: עד שנגמרות הרגליים של התרמודאים (רש"י: מוכרי עצים שנשארים אחרונים בשוק).

גמרא, שבת כג ע"א: מי מדליק?

וְהַשְׁתָּא דְּאָמְרִינַן הַדָּלָקָה עוֹשָׂה מִצְוָה, הִדְלִיקָה חֵרֵשׁ שׁוֹטֶה וְקָטָן לֹא עָשָׂה וְלֹא כְּלוּם. אִשָּׁה וַדַּאי מַדְלִיקָה, דְּאָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי: נָשִׁים חַיָּיבוֹת בְּנֵר חֲנוּכָּה שֶׁאַף הֵן הָיוּ בְּאוֹתוֹ הַנֵּס.

🔤 **תרגום חופשי שלנו (לא נוסח הגמרא):** ועכשיו, שאמרנו שההדלקה היא שעושה את המצווה: אם הדליק חֵרֵשׁ, שׁוֹטֶה או קטן, לא עשה כלום (כי הם אינם מחויבים במצוות). אשה ודאי מדליקה, שהרי אמר רבי יהושע בן לוי: נשים חייבות בנר חנוכה, שאף הן היו באותו הנס.

רש"י, שבת כא ע"ב, ד"ה לשיעורה

לשיעורה - שיהא בה שמן כשיעור הזה ומיהו אם כבתה אין זקוק לה:

רש"י, שבת כא ע"ב, ד"ה רגלא דתרמודאי

רגלא דתרמודאי - שם אומה מלקטי עצים דקים ומתעכבין בשוק עד שהולכים בני השוק לבתיהם משחשכה ומבעירים בבתיהם אור וכשצריכין לעצים יוצאים וקונין מהן:

את רש"י על "היו באותו הנס" (שבת כג ע"א) לא הבאנו כאן במלואו; הוא מתאר גזרה קשה של היוונים על נשים. מומלץ לקרוא אותו בספריא לפני השיעור.

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בגמרא במפורש, ובצד השני פירוש, עם שם המפרש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהגמרא.

📜 **כתוב:** "וְאִי נָמֵי לְשִׁיעוּרָהּ"

💭 **מפרשים:** רש"י: "שיהא בה שמן כשיעור הזה ומיהו אם כבתה אין זקוק לה". כלומר הזמן קובע כמה שמן לשים, לא חובה להדליק שוב.

📜 **כתוב:** "עַד דְּכָלְיָא רִיגְלָא דְתַרְמוֹדָאֵי"

💭 **מפרשים:** רש"י: התרמודאים הם "מלקטי עצים דקים ומתעכבין בשוק עד שהולכים בני השוק לבתיהם". פירוש שלנו: הזמן נקבע לפי האנשים ברחוב, כי הנר נועד שיראו אותו.

📜 **כתוב:** "שֶׁאַף הֵן הָיוּ בְּאוֹתוֹ הַנֵּס"

💭 **מפרשים:** רש"י מסביר שגם הנשים היו בסכנה, ושהנס נעשה גם "על יד אשה נעשה הנס". פירוש נוסף שמקובל ללמד (לא כתוב כאן ברש"י): "באותו הנס" = הנשים היו חלק מהציבור שניצל.

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: דף המקורות מהעמוד הזה (או הגמרא), דף עבודה, לוח

1. פתיחה: מתי הכי כדאי לתלות מודעה? (4 דקות)
2. חזרה קצרה: "כבתה אין זקוק לה" (רב, מהשיעור הקודם) (3 דקות)
3. קריאת הקושיה "ורמינהו" ושני התירוצים, עם תרשים קושיה-תירוץ על הלוח (12 דקות)
4. "עד שתכלה רגל מן השוק": רש"י על התרמודאים, ומה זה מלמד על מטרת הנר (8 דקות)
5. "הדלקה עושה מצוה" ו"נשים חייבות בנר חנוכה" (8 דקות)
6. עבודה בזוגות: דף העבודה (7 דקות)

7. כרטיס יציאה (3 דקות)

💬 שאלות בשלוש רמות

הבנה (מה כתוב?)

1. מה הקושיה שהגמרא מקשה על רב ("ורמינהו")?
2. מי הם התרמודאים לפי רש"י?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. הסבירו את שני התירוצים: "דאי לא אדליק – מדליק" ו"לשיעורה". במה הם שונים?
2. למה לדעתכם קבעו את זמן הנר לפי האנשים ברחוב? מה זה מלמד על מטרת נר חנוכה? (תשובה שלכם, לא כתובה בגמרא)

הערכה (מה דעתי?)

1. רבי יהושע בן לוי מנמק: "שאף הן היו באותו הנס". האם זה נימוק טוב לחייב מישהו במצווה? למה?
2. היום רבים מדליקים בתוך הבית ולא ברחוב. האם "פרסום הנס" עדיין קורה? איך?

🏁 סיכום השיעור

חוזרים לשאלת היחידה. הזמן "עד שתכלה רגל מן השוק" נקבע לפי העוברים ברחוב, כלומר לפי מי שרואה את הנר. זו ראיה נוספת לכך שנר חנוכה נועד לפרסם את הנס, לא להאיר לי.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב על פתק:

1. השלימו: "ורמינהו" פירושו _____, ו"מאי לאו" פירושו _____.
2. משפט אחד: למה הזמן של נר חנוכה קשור לשוק?

💡 הערות למורה

זו הסוגיה הראשונה ביחידה עם מבנה מלא של קושיה ותירוץ. כדאי לשרטט על הלוח: מימרה (רב) ← קושיה (ברייתא) ← הצעה ("מאי לאו") ← דחייה ("לא") ← תירוץ 1 ← תירוץ 2 ("אי נמי").

המונחים "חרש, שוטה וקטן" הם קטגוריות הלכתיות של מי שאינו מחויב במצוות. כדאי להציג אותם בכבוד ובקצרה, בלי להתעכב. על המנהג שילדים מדליקים לשם חינוך, ועל השאלות ההלכתיות שבזה, כל קהילה נוהגת לפי רבה.

להמשך הסוגיה בכיתה: חגים, יחידה 7, שיעור 2 (נר איש וביתו, בית שמאי ובית הלל, פתח ביתו מבחוץ).

למתקשים: דף עם תמיכה, ובו מחסן מילים, שאלות בחירה ומשפטי פתיחה.

📝 בדף העבודה

תרשים קושיה ותירוץ להשלמה, שאלות על "עד שתכלה רגל מן השוק" ועל חיוב נשים, ו★ שאלת אתגר. מחוון מלא בעמוד השני.

יש גם גרסה עם תמיכה (מחסן מילים, שאלות בחירה, משפטי פתיחה ומחוון משלה), ודף סיכום של עמוד אחד לתלמידים, להדבקה במחברת או לחזרה לפני מבחן.

מקורות

- שבת כא ע"ב (ספריא)
- שבת כג ע"א (ספריא)
- רש"י על שבת כא ע"ב (ספריא)
- רש"י על שבת כג ע"א (ספריא)
- יחידת חנוכה באתר: נר על פתח הבית

מחוון: "עד שתכלה רגל מן השוק": מתי ומי מדליקים

1. (1) "כבתה אין זקוק לה". (2) ברייתא: "מצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק", כלומר יש זמן מוגדר. (3) אולי הכוונה שאם כבתה חוזר ומדליק. (4) לא: אם עוד לא הדליק, מדליק בתוך הזמן. (5) או: זה השיעור, כמה שמן לשים.
2. עד שהשוק מתרוקן. לפי רש"י התרמודאים מוכרים עצים דקים ומתעכבים בשוק עד שאנשי השוק הולכים לבתיהם בחושך, ואז גם הם הולכים.
3. הזמן נקבע לפי האנשים ברחוב, כלומר לפי מי שיכול לראות את הנר. מכאן (פירוש) שהנר נועד לפרסם את הנס לאחרים.
4. המצווה היא פעולת ההדלקה עצמה. לכן מי שאינו מחויב במצוות (חרש, שוטה וקטן) שהדליק, "לא עשה ולא כלום".
5. "שאף הן היו באותו הנס": גם הנשים היו בסכנה וגם הן ניצלו (רש"י: הגזרה פגעה בהן, והנס נעשה גם על ידי אשה).
6. לפי "לשיעורה" צריך היה לשים שמן לכל הזמן. אבל אם כבתה, "אין זקוק לה" (רש"י: "ומיהו אם כבתה אין זקוק לה"), ולכן אינו חייב להדליק שוב. לקבל גם תשובה שמציינת שמי שמהדר מדליק שוב (אם מנומקת כהידור ולא כחובה).